

Tarixi qaynaqlar göstərir ki, qədim Talış diyarı, Lənkəran həmişə səyyahların, qonaqların, tarixçilərin və ekoloqların diqqətini cəlb edib. Bu, hər şeydən öncə onun əlverişli coğrafi mövqeyindən və iqlim şəraitindən irəli gəlir. Axı bu yerlərdə, necə deyirlər, təbiət öz səxavət süfrəsini açanda xəsislik etməyib, əsrarəngiz gözəlliklərlə bərabər bu torpağa bol nemətlər, zəngin təbii sərvətlər bəxş edib.

Əsrlərin şahidi qocaman Talış dağları bu diyarın qədimliyinin əsas göstəricisidir. Hələ mavi Xəzər! Bürkülü yay günlərində onun lacivərd sularına kim baş vurmaq istəməz, qızıl qumlu sahillərdə gəzib dolaşmaq, günəş vannası qəbul etmək kimin ürəyindən keçməz! Hansı xarici qonaq, hansı turist təbii kondensiyon kimi sərinlik yayan, bu torpağın simvoluna çevrilən və dünyanın heç bir yerində təsadüf olunmayan ağacların şahı dəmirağaclarının, şabalıdyarpaq palıdın, Lənkəran akasiyasının, Lənkəran palıdının, Hirkan ağcaqayının, Hirkan şümşadının məskəni olan qədim Talış meşələrinin qoynuna tələsməz?!.

Prezident İlham Əliyevin 26 sentyabr 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə Qızılbaş Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında Qızılbaş Milli Parkının yaradılmasında əsas məqsəd ərazidə flora və fauna növlərinin qorunub saxlanılması, bərpası, təbii komplekslərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, ekoloji monitorinqlərin həyata keçirilməsi, eləcə də elmi-tədqiqatlar, turizm və istirahət üçün əlverişli şəraitin yaradılması və əhalinin ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsinin təşkil edilməsi idi. Dövlətimizin başçısının sərəncamı ilə qoruğun mövcud ərazisi genişləndirilərək 99060 hektara çatdırıldı.

İndi respublika parkları sırasında gənc park kimi qərarlaşan bu xüsusi mühafizəyə malik təbiət ərazisi getdikcə böyüyür və coğrafi həddlərini genişləndirir. Nəinki Azərbaycan təbiətinin, bütövlükdə bütün dünyanın ən nadir flora və faunasını öz qoynunda qoruyur, gələcək nəsillərə əmanət saxlayır. Park dünyada artıq əsrarəngiz ekoturizm məkanı kimi tanınır. İlin bütün fəsilələrində turistləri də, dünyanın hər yerindən uçub gələn, eləcə də vaxtilə küsüb gedən, indi isə qayıdan quşları da qəbul etməyə, onlara qucaq açmağa hazırdır.

Təbii sərvətləri, iqlim şəraitləri ilə səciyyələnən Azərbaycan ərazisində

Qızılbaş qoruğu özünəməxsus və bənzərsiz guşədir. Bu yerlərin iqlimi, sularının hərəkəti, ilboyu həlimliyi müxtəlif növ heyvanların, quşların, sürünənlərin və başqa canlı aləmin yaşaması, nəsil verməsi, inkişafı üçün hərtərəfli, geniş imkanlara malikdir. Tarix boyu gah kiçilən, gah böyüyən Xəzər, istiqamətini dəyişən Kür, Araz, Talış dağlarından axan çaylar, Muğandan yön alan axarlar Xəzərin cənub-qərbində Qızılbaş körfəzini formalaşdırıb. Qərbdən quru, cənubdan nəmişli subtropik, şimaldan mülayim, şərqdən səhra iqlimi ilə əhatə olunan Qızılbaş körfəzinin ətrafında çəmənlilər, cod qamışıqlar, çay vadiləri var.

Qızılbaş körfəzi lap qədimdən iki əsas cəhətə görə – balıq ehtiyatı və köçəri, habelə yerli su, bataqlıq quşlarının məskəni olması ilə diqqət çəkib. Qızılbaş körfəzinə Avropanın şimalından, Qərbi Sibirə, Uraldan, Qazaxıstandan, Karsk və Ağ dəniz sahillərindən, Peçora, Ob çayları hövzələrindən, Baykal gölündən, Uzaq Şərqdən, Yaponiya, _Skandinaviya ölkələrindən quşlar gəlir.

Uzun illər boyu Qızılbaş körfəzi ona qonşu göl, bataqlıqları ilə birlikdə “Quşlar diyarı” kimi təbiətşünasların, səyyahların, nəhayət, ornitoloq-zooloqları maraqlandırır. Məhz bu səbəbdən, hələ 1913-cü ildə Tbilisidə keçirilən naturalistlərin, tibb işçilərinin 13-cü qurultayında Azərbaycan sularında qışlayan quşların mühafizəsini təşkil etmək məsələsi müzakirə olunub. Bu məqsədlə Şirvan, Muğan, Lənkəran, Qızılbaş körfəzi və başqa sahələrdə quşların qorunması üçün rəsmi qoruq–yasaqlıqların yaradılması təşəbbüsü irəli sürülüb. A.N. Karamzinin təklifinə əsasən həmin qurultayın zoologiya bölməsinin sədri K.A. Satunin 1914-cü ildə Kür, Ağçuşa, Qumbasçı çaylarının mənşəbini, Qızılbaş körfəzini qoruq elan etməyi məsləhət görüb. Lakin verilən təkliflərin heç biri həyata keçirilməyib. Bu istək ancaq 14 ildən sonra gerçəkləşib: Qızılbaş

körfəzi 1926-cı ildə yasaqlıq, 1929-cu ildə isə qoruq statusu alıb.

Qızılbaş qoruğunun sahəsi təbii landşaft baxımından rəngarəng və müxtəlifdir. Onun sahəsinin 58,4 faizi su akvatoriyası, 20,3 faizi cəngəllik, 21,3 faizi isə quru düzənliklərdir. Məhz ərazinin bu keyfiyyəti burada su, bataqlıq, quru mühitə alışan müvafiq heyvan və quş növlərinin məskunlaşmasına şərait yaradır.

Xəzərin elmi əsaslarla öyrənilməsi XVIII əsrin əvvəllərində I Pyotrun xüsusi tapşırığına əsasən aparılıb. Qızılbaş körfəzinin hər cəhətdən əlverişli mövqeyini dərk edən I Pyotr 1722-ci ildə İrana yürüş zamanı bu körfəzin öyrənilməsinə əmr edib. 1726-cı ildə Qızılbaş körfəzinin ilk müfəssəl xəritəsi hazırlanıb. 1730-1921-ci illərdə isə Aleksandr Bekoviç-Çerkasskin, Saymonov, Tokmaçev, Qmelin, Voynoviç, Eyxvald, Karelın, Knipoviç kimi alimlərin rəhbərliyi ilə ardıcıl ekspedisiyalar həyata keçirilib.

Körfəzin geoloji tarixi Xəzər-Aral çökəkliyində baş verən tektonik prosesləri əhatə edib və formalaşmasında ərazidə olan çayların gətirdikləri çöküntülər mühüm rol oynayıb. XVIII əsrin sonunda Ağçala və Mahmudçala göllərinə qədər uzanan, Xəzərlə əlaqəsi olan körfəzin ərazisi xeyli genişləniş. Hazırda körfəzi Xəzərdən ayıran Kürdilin intensiv inkişafı Kürün gətirdiyi külli miqdarda asılı materialların toplanması sayəsində mümkün olub.

Qızılbaş körfəzinin səviyyəsinin dəyişməsi indiki dövrdə də davam edir. Belə ki, XX yüzilliyin əvvəlində Xəzərin səviyyəsinin aşağı düşməsi sayəsində körfəzin sahəsi, dərinliyi, sututumu dəyişib, Vileşçay, Qumbasçı çaylarının suyundan suvarmada istifadə edilməsi, Ağçuşa çayı ilə əlaqənin kəsilməsi və s. səbəblərə görə körfəzin görkəmi, duz, qaz rejimi, fauna və florasının kəmiyyət-keyfiyyətə inkişafı tamamilə yeni istiqamətə yönəlib. 1928-1978-ci illərdə su səviyyəsinin aşağı düşməsi

körfəzdə yeni hidroloji rejim yaratdığı halda, son 30 ildə su səviyyəsinin yüksəlməsi dövrü başlanıb.

Qoruğun təbiətinin rəngarəngliyi, bitki, əsasən də heyvanat aləminin zənginliyi, habelə əraziyə çox sayda yerli və xarici turistlərin gəlişi nəzərə alınaraq, Qızılbaş Dövlət Təbiət Qoruğunun, Qızılbaş Dövlət Təbiət Yasaqlığının, eyni zamanda, ona bitişik ərazilərin sahəsi genişləndirilmək hesabına, 99060 hektar ərazidə Azərbaycanda yeganə dənizkənarı milli park yaradılıb. Araşdırmalar göstərir ki, hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ərazisində Xəzər dənizinin sahilboyu su-bataqlıq quşlarının Cənub istiqamətində miqrasiyası müəyyən edilib. Öyrənilib ki, Qızılbaş körfəzi miqrasiya edən quşların qışlaması üçün əlverişlidir. O vaxtdan da həmin ərazinin qorunması zərurəti yaranıb. 1913-1914-cü illərdən başlayaraq, Qızılbaş körfəzi xüsusi ərazi kimi mühafizə olunmağa başlayıb.

1926-cı ildə Qızılbaş körfəzinə yasaqlıq statusu verilib və həmin ərazidə ovçuluğa qadağa qoyulub. 1929-cu ildə Qızılbaş körfəzinə keçirilən yasaqlıq statusu yenidən dəyişdirilib. Keçmiş SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 3 iyun 337 sayılı qərarı ilə Qızılbaş körfəzi Xəzər dənizinin ətraf sahil zolağı ilə birlikdə qoruq elan edilib. Beləliklə, qoruğun ərazisində hər cür təsərrüfat fəaliyyətinə qadağalar qoyulub. Belə ki, əvvəl burada flora və faunanın qorunmasına diqqət yetirilib. Sonradan isə qoruqda elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına başlanılıb. Bu məqsədlə qoruğa dünyanın tanınmış alimləri, eləcə də oritoloqlar, ixtioloqlar və hidroloqlar dəvət olunub.

Qeyd edək ki, Qızılbaş Dövlət Təbiət Qoruğu 1976-cı ildə “Su-bataqlıq yerləri Konvensiyası”nın (Ramsar) suətrafi və suda üzən quşların məskunlaşması üzrə 12 beynəlxalq əhəmiyyətli qoruq sırasına daxil edilib.

Parka gələnlər çox vaxt burada reallaşan maarifləndirici layihələrdə

işitirək edir və ekoloji biliklərini artırır. Bu yaxınlarda parkda keçirilən Ümumdünya Su-Bataqlıq Gününe həsr olunan tədbir məktəblilərin marağına səbəb oldu. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 1 sayılı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsinin təşəbbüsü və milli parkın təşkilatçılığı ilə gerçəkləşən bu layihə iştirakçılarını təbiətimizi, ekologiyamızı, təbii sərvətlərimizi qoruyub mühafizə etməklə bərabər ölkəmizdəki milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar, habelə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi barədə ətraflı məlumat verdi. Sonda tədbir iştirakçılarını maraqlandıran suallar cavablandırıldı.

Qızılbaş Milli Parkı, həm də elmi-tədqiqat, araşdırmalar baxımından dünya şöhrətli ekoloq alimlərinin diqqət mərkəzindədir. Elə buna görə də burada keçirilən tədbirlərin əsas qayəsini ekoloji maarifləndirmə və təbliğat təşkil edir.

Haqlı olaraq ekoloji maarifləndirmə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində əsas prioritet istiqamət kimi daim önə çəkilir. Təbii ki, bu da ekoloji maarifləndirmənin zamanın tələbindən irəli gəlməsi ilə əlaqədardır. Göstərilən diqqət və qayğı bu sahədə aparılan işin nə dərəcədə önəm daşımasından xəbər verir.

**Bəxtiyar HÜSEYNOV,
Ekologiya və Təbii
Sərvətlər Nazirliyinin
1 sayılı RETSİ-nin əməkdaşı**